

4. Filonenko, M. M. (2008). *Psykhohohiia spilkuвання* [Psychology of communication]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
5. Pekhota, O. M. (Ed.). (2002). *Osvitni tekhnolohii* [Educational technologies]. Kyiv: A.S.K.
6. Stoilovska, O. M. (2016). *Typovi modeli spilkuвання pedahohiv i ikh vplyv na produktyvnist diialnosti studentiv* [Typical models of communication of teachers and their influence on student performance]. *Pedagogicheskoe Masterstvo Prepodavaniia Vysshei Shkoly*, 4, 154–155.
7. Yahupov, V. V. (2002). *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv: Lybid.

Стахів Лілія Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Стахів Лилия Григорьевна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и методики начального образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франка

Lilia Stakhiv, Associate Professor of Department of Pedagogy and Methods of Primary Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, PhD in Pedagogics

Волошин Сузанна Василівна, аспірант кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Волошин Сузанна Васильевна, аспирант кафедры педагогики и методики начального образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

Suzanna Voloshyn, Postgraduate Student of Department of Pedagogy and Methods of Primary Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

УДК 37.042-053.6:796.1/3

І. С. Тихонькова, м. Київ

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ВИХОВАННІ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито вікові особливості старших підлітків у вихованні самоствердження засобами спортивно-ігрової діяльності. З цією метою проаналізовано психологічні та анатомо-фізіологічні вікові особливості учнів 7-9 класів та їх урахування у процесі

спортивно-ігрових занять. Автором доведено, що правильне використання вікових особливостей під час спортивно-ігрової діяльності позитивно впливає на виховання самоствердження старших підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: *вікові особливості, старші підлітки, самоствердження, виховання самоствердження, спортивно-ігрова діяльність, загальноосвітні навчальні заклади.*

У сучасних умовах стрімких змін, загострень суспільних суперечностей актуалізується проблема виховання самоствердження як вольової якості. Адже нашій державі потрібні вольові, фізично загартовані особистості, здатні показувати гідний приклад успішного виконання суспільних завдань, готові стати на захист Батьківщини. У зв'язку з цим виховання самоствердження старших підлітків засобами спортивно-ігрової діяльності є актуальною проблемою.

Вивчення наукової літератури [2; 3; 4; 10] та напрацьований досвід переконливо доводять, що завдання виховання самоствердження старших підлітків не можна успішно вирішувати без урахування вікових закономірностей, навіть якщо вчителі фізичної культури, тренери спортивних секцій професійно володіють педагогічними методами навчально-виховної роботи. З огляду на це доцільно у процесі організації занять спортивно-ігровою діяльністю щодо виховання самоствердження старших підлітків застосовувати сукупність ефективних форм і методів, які тісно пов'язані між собою й відповідають віковим психологічним та анатоμο-фізіологічним особливостям учнів 7-9 класів.

Останніми роками здійснено ряд досліджень, присвячених окремим аспектам вікових особливостей старших підлітків у контексті виховання самоствердження. Це, насамперед, дослідження психологічних вікових закономірностей підліткового віку (І. Бех, К. Чорна та інші), вивчення теоретико-методичних засад виховання культури особистісного самоствердження (О. Безкоровайна), питань організації та проведення фізкультурно-масової діяльності старших підлітків (М. Тимчик) тощо. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що на сьогодні накопичено певний досвід виховання морально-вольових якостей учнівської молоді, однак

проблема виховання самоствердження старших підлітків засобами спортивно-ігрової діяльності досліджена недостатньо.

Мета статті – розкрити вікові особливості старших підлітків у вихованні самоствердження засобами спортивно-ігрової діяльності

За даними досліджень українських педагогів та психологів [2; 7; 11], підлітковий вік є сенситивним для виховання вольових якостей, утвердження особистістю свого “Я”, оскільки в цей віковий період дитина опановує свій внутрішній світ і окреслює життєвий план як певну систему пристосування, що вперше усвідомлюється підлітком; відбуваються інтенсивні гормональні і тілесні зміни; розвивається когнітивна та емоційна сфери психіки, реконструюються відносини з батьками та однолітками; здійснюється довільна регуляція поведінки та актуалізуються різноманітні захисні механізми.

Сучасна українська вчена О. Безкоровайна зазначає, що механізмом підліткового самоствердження часто є прагнення до змагальної діяльності, а саме намагання перевершувати авторитетних однолітків, що є відображенням системи конкретно-історичних суспільних відносин [1, с. 149].

У контексті нашого дослідження І. Булах відмічає, що самоствердження слід формувати у старшому підлітковому віці, оскільки він є сприятливим для цього, а його відображенням стане особистісне зростання молодого людини. Вчена наголошує, що в означеному віковому періоді у розвитку особистості з’являються нові прояви самосвідомості: самоспостереження, самопізнання, саморегуляція, самоствердження, що є ієрархічно взаємоузгодженими та утворюють у сукупності цілісний процес особистісного розвитку підлітка [3, с. 340].

Отже, у цьому віці формується здатність до *особистісної рефлексії* як навичок самоаналізу особистісних якостей, потреби занурюватися у власні переживання, сприймати й осмислювати різноманіття власних *емоцій* та *почуттів*, що знаходить свій розвиток у виникненні особистісної саморегуляції як здатності керувати власною поведінкою в результаті трансформації зовнішнього контролю (з боку оточуючих) у самоконтроль. Але гостра вираженість потреби розібратися у власному внутрішньому світі знаменує появу амбівалентного ставлення до власної особистості та оточуючих: усвідомлення власної неповторності та унікальності межується з відчуттям

несхожості на інших та, можливо, внутрішньої самотності й невизначеності, а внутрішня неузгодженість мотивів (прагнень, бажань) та поведінкових проявів викликає відчуття дисгармонії [3, с. 150-151].

Водночас, вважаємо за доцільне наголосити, що підлітковий вік є кризовим періодом у розвитку особистості, і його складність пов'язана із втратою статусу дитини і необхідністю входити у доросле життя, самостверджуватись у світі соціуму при взаємодії з іншими однолітками, батьками, учителями, що може викликати відчуття невпевненості щодо власної здатності вирішувати актуальні життєві завдання. Тому під час організації спортивно-ігрової діяльності учителям фізичної культури, тренерам слід допомагати старшим підліткам таким чином, аби вони не помічали цієї допомоги, думаючи, що самі виконали поставлене завдання, доручення тощо [11].

Узагальнюючи напрацювання вчених і практиків з проблеми дослідження, можемо зробити такі проміжні висновки: внутрішня позиція старшого підлітка (його мотивація, самооцінка, цінності, прагнення) нестійка та недостатньо цілісна, підліток потребує підтримки інших людей щодо його емоційного самоствавлення. Особливої дисгармонії може завдавати невідповідність домагань та можливостей, що у випадку ситуації неуспіху негативно впливає на впевненість учнів 7-9 класів у собі та процес самоствердження загалом.

Актуальною у контексті нашого дослідження є думка О. Жизномірської, що процес самоствердження у старшому підлітковому віці має певні гендернозумовлені особливості. Так, найбільш важливими проявами самоствердження, як вважають хлопці, є відчуття внутрішньої свободи та незалежності від зовнішніх впливів, тоді як дівчата вважають найбільш значущим для себе можливість “здивувати всіх своїм виглядом” та одержати визнання в очах дорослих [5, с. 52]. Визначені особливості закономірним чином відображують традиційні гендерні стереотипи, а саме прагнення чоловіків до незалежності та самостійності та природне жіноче бажання отримувати схвалення оточуючих, що може мати деяку тенденцію до епатажності. Гендерні стереотипи формуються ще в дитячому віці, а саме: для маленької дівчинки важливі схвалення і підтримка її батька. Дівчата підліткового віку прагнуть подобатися та мати підтримку серед хлопців. Але в реальності

найбільш високо дівчата-підлітки оцінюють свій характер, авторитет, і вже потім зовнішність.

Також учена наголошує, що хлопці бажають бути розумними, зовнішньо привабливими та впевненими в собі, але по факту найвище оцінюють свій розум та здібності, авторитет серед однолітків і характер. Отримані дані засвідчують, що для хлопців відчуття внутрішньої впевненості в собі стає важливішим за соціальний статус (авторитет у класі). Порівняно з дівчатами, для яких важливі зовнішні, соціальні підтвердження їх значущості, для хлопців особливої ваги набуває впевненість у власних можливостях, що породжує відчуття внутрішньої самоцінності та значущості [5, с. 128-130]. Для них також важлива зовнішня привабливість, але вони оцінюють власну зовнішність нижче, ніж хотілось би. Ймовірно, це пов'язано з відчуттям невідповідності стандартам “чоловічої краси”, що потребує певного фізичного удосконалення, можливим шляхом до якого є заняття *спортом*. Найбільша відмінність між бажаним та реальним спостерігається за рівнем впевненості в собі, особливо різною вона є у хлопців, для яких реальний рівень впевненості в собі значно поступається бажаному. Цікаво, що реальні відмінності за впевненістю в собі між дівчатами та хлопцями досить незначні, але бажаний рівень впевненості в собі у хлопців набагато вищий, ніж у дівчат. Це знову ж таки зумовлено “чоловічими стандартами”, які вимагають від чоловіків бути впевненими та рішучими, що певним чином ускладнює процес самоствердження хлопців-підлітків [5, с. 128-130].

Важливим напрямом дослідження процесу самоствердження є визначення можливих сфер самоствердження підлітка. В. Гладіліна вважає культурно-дозвіллеву діяльність можливим напрямом для соціально значущого самоствердження, коли у підлітка є безліч можливостей прояву власних інтересів та нахилів, творчого самовираження, отримання визнання мікросоціуму та емоційного задоволення від процесу й результату своєї діяльності [4, с. 20]. А саме: позитивними формами самоствердження підлітків є заняття спортом, праця в сім'ї, школі, на виробництві, виконання суспільно корисних справ. Зокрема, інтелектуальне самоствердження учнів може відбуватись в процесі їх навчальної і позанавчальної

пізнавальної діяльності, наприклад у дослідницькій діяльності в навчально-наукових гуртках.

Під час дослідження з'ясовано, що процес самоствердження підлітків ускладнюється через наявність у них негативної “Я-концепції”, почуття меншовартості, пригнічений настрій, страх перед новими випробуваннями, зневіру у власних можливостях. Все це активізує в учнів механізми компенсації та підштовхує їх до прояву активності у тих сферах, які б забезпечували їм швидкий успіх та утвердження власного “Я” в соціумі. Часто це можуть бути неконструктивні способи, а саме прагнення до ненормативного способу життя, втечі з дому, вживання алкогольних і наркотичних речовин тощо.

Не знайшовши самоствердження через позитивну діяльність (добре й відмінне навчання, успішну працю, громадську діяльність тощо), підліток шукатиме самоствердження в негативному вчинку, щоби хоча б ненадовго, за будь-яку ціну, побувати в центрі уваги (отримати тимчасове або помилкове визнання). Отже, самоствердження можливе і в негативних формах, коли метою здійсненої дії є не позитивна, а якраз негативна оцінка з боку інших людей, головним в цій ситуації є відчуття власної значущості та увага оточуючих [1, с. 93].

На можливості різних проявів особистісного самоствердження у підлітковому віці наголошує також І. Бех, який вважає, що у випадку реалізації позитивного життєвого сценарію поведінка підлітка буде спрямована на досягнення успіхів, отримання престижу, визнання та позитивного ставлення до самого себе, тоді як в іншому випадку підліток може підпасти під звабливу легкість здобуття авторитету серед однолітків завдяки демонстрації деструктивних манер поведінки, зловживанню алкогольними й наркотичними речовинами та схильності до азартних ігор [2, с. 204].

Отже, конструктивними формами самоствердження у підлітковому віці є прагнення здобути авторитет у колі своїх однокласників та референтному оточенні, досягти прийняття у “світ дорослих” та проявляти незалежність й самостійність у поглядах та вчинках. Поряд з цим підлітки виявляють бажання самостверджуватися й за допомогою деструктивних форм, а саме: презентування сленгу в мовленні, зверхнього та зухвалого ставлення до інших, зловживання алкогольними напоями, тютюнопаління, нівелювання моральних норм [6, с. 38].

Незадоволеність потреби у визнанні та високому соціальному статусі в очах однолітків породжує у підлітка тяжіння до деструктивної, часто провокаційної активності з метою здобуття авторитету та поваги всередині власного мікросоціуму, що задовольняє його потребу у самоствердженні та надає відчуття внутрішньої значущості та задоволення. В інших випадках незадоволення потреб в особистісному самоствердженні може переживатися підлітком дуже глибоко та викликати гострий психологічний дискомфорт через низьку самооцінку, невпевненість у собі, втрату статусу та престижу серед однолітків у мікросоціумі.

На нашу думку, у процесі виховання самоствердження слід враховувати проаналізовані вікові особливості старших підлітків, оскільки нетактовні зауваження учителя у присутності друзів, можуть завдати руйнівного впливу гідності та авторитету підлітка.

Таким чином, враховуючи неоднозначність та складність особистісного самоствердження у підлітковому віці, важливо вчасно застосувати відповідні виховні впливи з метою координування та керування розвитком підлітка. Саме тому одним із виховних завдань у цьому віці є створення для підлітка ситуацій справжнього успіху, коли він може отримати схвалення, підтримку, пошану та визнання, що сприятиме формуванню позитивної Я-концепції самоствердження [1, с. 122-124].

Потрібне також формування у старшого підлітка навичок та вмінь, необхідних для того, аби почувати себе впевнено та мати можливості для конструктивного самоствердження, головними серед яких є: здатність відверто сказати про власні бажання й вимоги та коректно відмовити у проханні, якщо воно неприйнятне, сміливість відкрито говорити про власні позитивні та негативні почуття, вміння встановлювати контакти, починати та продовжувати розмову. Важливою є також здатність до самокерівництва з метою реалізації власного плану самоствердження та досягнення особистісно значущих цілей, вміння проявляти активність й креативність у проблемних ситуаціях та при вирішенні власних життєвих завдань.

Отже, проведений теоретичний аналіз проблематики у працях вітчизняних та закордонних вчених дозволяє зробити висновок, що процес особистісного самоствердження у

старшому підлітковому віці відбувається досить неоднозначно; потребує застосування відповідних виховних впливів, адже незадоволеність потреби в особистісному самовизначенні викликає у старшого підлітка гострі негативні емоційні переживання. Своєчасний розвиток навичок конструктивного самовизначення, відповідний вибір сфер самоствердження відповідно до майбутніх планів особистісного та професійного розвитку старших підлітків забезпечить можливість гармонійної реалізації їх особистісного потенціалу. Зокрема, досить значущою є орієнтація старшого підлітка на соціально-ціннісну позаурочну діяльність, в якій він зможе випробувати свої здібності у різних галузях – мистецтві, спорті, науково-пошуковій діяльності тощо і в результаті віднайти свій шлях до життєвого успіху.

Враховуючи особливості соціальної ситуації розвитку у старшому підлітковому віці, саме ігрова діяльність має надзвичайно важливе значення в контексті особистісного розвитку школярів, адже вона сприяє становленню ідентичності молодій людині, її творчим пошукам та самовираженню. Спортивні ігри дуже динамічні, що вимагає від гравців вмінь швидкої оцінки ситуації та планування власних дій, отже, сприяють розвитку здатності до прогнозування та творчого мислення [10].

Доцільність та висока ефективність проведення спортивних ігор з учнями старшого підліткового віку пояснюється тим, що саме у цьому віці суттєво ускладнюється розумова діяльність. Це дозволяє школярам опановувати все більш складні правила ігор, проявляти під час ігрової діяльності логічне та абстрактне мислення. Але в процесі організації спортивних ігор слід пам'ятати про надзвичайну вразливість старших підлітків, їх високу чутливість до публічних зауважень, бажання завоювати авторитет з боку однолітків. Тому процес керування спортивними іграми вимагає від педагога особливої уваги до почуттів старших підлітків та обережності, адже необхідно налагоджувати гармонійні стосунки у спортивному колективі школярів. Варто відмітити значущість змагального елементу спортивних ігор, позаяк він надає старшим підліткам змогу випробувати власні можливості та налаштовує їх на перемогу.

У процесі гри старші підлітки також опановують навички взаємодії у команді, коли треба підпорядковувати власні

дії спільній меті колективу – отримати перемогу. Спортивне змагання є дієвою формою соціалізації дітей, певним “експериментальним майданчиком” для підготовки молодої людини до успіху в реальному житті, створення дієвої установки на успішність, що дуже важливо саме у підлітковому віці, коли формується самооцінка та рівень домагань підростаючої особистості.

Участь у спортивних змаганнях суттєво впливає на розвиток відповідної мотивації досягнення цілі, яка охоплює цілу низку індивідуальних особистісно значущих мотивів. Надто важливим є вольовий компонент, адже вміння підпорядкувати власні імпульсивні бажання та інтереси віддаленій меті спортивної перемоги потребує від підлітка немалих вольових зусиль, зокрема організованості, цілеспрямованості, вміння ефективно використовувати свій вільний час та ін. Необхідна також здатність підлітка об’єктивно оцінити власні можливості та визначити оптимальний рівень складності цілі, адже надмірно високий рівень домагань може знизити мотивацію щодо досягнення поставленої мети [7, с. 335]. Своєрідною особливістю спортивно-ігрової діяльності є її непередбачуваність, невизначеність її кінцевого результату, тому окремим завданням виховної роботи у цьому напрямі є формування в старших підлітків адекватної реакції на успіх та поразку.

Водночас емоційна реакція на поразку може бути і позитивною: підліток здійснює переоцінку власних можливостей, корегує цілі, визначає завдання для саморозвитку і самовдосконалення, що в результаті веде до активізації вольових зусиль, підвищення працездатності та наполегливості [9, с. 39-55].

Отже, зміст виховної роботи вчителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій щодо виховання самоствердження засобами спортивно-ігрової діяльності слід будувати з урахуванням вікових особливостей старших підлітків, а саме: зважати, що в цей віковий період дитина оволодіває внутрішнім світом і накреслює життєвий план як певну систему пристосування, котра вперше усвідомлюється підлітком; відбуваються інтенсивні гормональні і тілесні зміни; старшим підліткам властиве почуття меншовартості, пригнічений настрій, страх перед новими випробуваннями, зневіра у власних можливостях; для підлітка характерно переоцінювати власні можливості у процесі спортивно-ігрової діяльності тощо.

Також варто зазначити, що спортивно-ігрові заняття слугують конструктивним способом реалізації прагнення до самоствердження, що слід належним чином враховувати при організації навчально-виховної роботи з учнями означеної категорії. Участь старших підлітків у спортивно-ігровій діяльності також створює широкий діапазон можливостей для відпрацювання навичок соціальної взаємодії та співробітництва в процесі командної гри, розвитку вмінь саморегуляції, комунікативних здібностей тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним може бути вивчення, зокрема, педагогічних умов виховання самоствердження старших підлітків у процесі спортивно-ігрової діяльності.

Література

1. Безкоровайна О. В. Теоретико-методичні засади виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. – К., 2010. – 460 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / Іван Дмитрович Бех. –Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія / Ірина Сергіївна Булах. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
3. Гладиліна В. І. Культурно-досуговая деятельность как средство самоутверждения и самовыражения личности подростка : автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук. – СПб., 2008. – 20 с.
4. Жизномірська О. Я. Психологічні особливості самоствердження молодших та старших підлітків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 277 с.
5. Ильин Е. П. Психология спорта / Евгений Павлович Ильин. СПб. : Питер, 2016. – 352 с.
6. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / Игорь Семенович Кон;. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
7. Отрицательный угол : Подросток : цели самоутверждения / сост. С. М. Артюхов. – М. : Мол. Гвардия, 1990. – 254 с.
8. Попов А. Л. Спортивная психология : учебное пособие для физкультурных вузов / А. Л. Попов. – М. : Флинта, 2013. – С. 39-55.

9. Тимчик М. В. Форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі спортивно-ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Обрії. Науково-педагогічний журнал. – 2013. – №2(37). – С. 48–51.
10. Тимчик М. В. Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичному вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом / М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 313–321.

И. С. Тихонькова

Возрастные особенности старших подростков в воспитании самоутверждения средствами спортивно-игровой деятельности

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье раскрыты возрастные особенности старших подростков в воспитании самоутверждения средствами спортивно-игровой деятельности. С этой целью проанализированы психологические и анатомо-физиологические возрастные особенности учащихся 7-9 классов и их учет в процессе спортивно-игровых занятий. Автором доказано, что правильное использование средств спортивно-игровой деятельности положительно влияет на воспитание самоутверждения старших подростков в общеобразовательных учебных заведениях.

Ключевые слова: *возрастные особенности, старшие подростки, самоутверждение, воспитание самоутверждения, спортивно-игровая деятельность, общеобразовательные учебные заведения.*

I. S. Tykhonkova

Age Features of Older Adolescents in the Education of Self-Affirmation by Means of Sports and Game Activities

Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

In the article, the age peculiarities of older adolescents are revealed in the context of educating self-affirmation by means of sport and game activity. To this end, some psychological peculiarities of 7-9 grades students have been analyzed, as well as taking them into account during sport and game training. The author proves that the correct usage of means of sport and

game activities positively influences the education of older adolescents' self-affirmation in general educational institutions.

On the basis of analysis of psychological and pedagogical literature, self-affirmation of older adolescents is defined as an intention for self-development, self-appraisal, self-realization of personal potentials in order to achieve the set goals, a certain status in the team.

The author underlines that the process of personal self-affirmation gets especially complicated when radical social and economic changes and a variety of transformations of the society's values provoke the instability of development of emotional and value spheres of youth, which significantly hinders the personal self-affirmation of contemporary older teenagers.

Keywords: *age peculiarities, older adolescents, self-affirmation, education of self-affirmation, sport and game activity, general educational institutions.*

References

1. Bezkorovaina, O. (2010). Teoretyko-metodychni zasady vykhovannia kultury osobystisnoho samostverdzhennia v ranniomu yunatskomu vitsi [Theoretic and methodic principles of educating personal self-affirmation culture in early youth age] (Doctoral dissertation, Kyiv).
2. Bekh, I. (1998). Osobystisno zoriientovane vykhovannia [Personality-oriented education]. Kyiv: IZYN.
3. Bulakh, I. (2003). Psykholohiia osobystisnoho zrostannia pidlitka [Psychology of personality development of a teenager]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova.
4. Hladilina, V. (2008). Kulturno-dosugovaia deiatelnost kak sredstvo samoutverzhdeniia i samovyrazheniia lichnosti podrostka [Cultural activity as a means of self-affirmation of an adolescent]. (Dissertation abstract, St. Petersburg).
5. Zhyznomirska, O. (2010). Psykholohichni osoblyvosti samostverdzhennia molodshykh ta starshykh pidlitkiv [Psychological peculiarities of self-affirmation of younger and older adolescents] (Doctoral dissertation, Kyiv).
6. Ilin, E. (2016). Psikhologhiia sporta [Psychology of sport]. St. Petersburg: Piter.
7. Kon, I. (1984). V poiskakh sebia: Lichnost i ee samosoznaniie [In search of oneself: Personality and self-consciousness]. Moscow: Politizdat.
8. Artiukhov, S. (1990). Otritsatelnyi ugol: Podrostok: tseli samoutverzhdeniia [Negative angle: A teenager: Self-affirmation goals]. Moscow: Mol. Gvardiia.

9. Popov, A. (2013). Sportivnaia psikhologiiia [Sport psychology]. Moscow: Flinta.
10. Tymchyk, M. (2013). Formy i metody patriotychnoho vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi sportyvno-ihrovoi diialnosti [Forms and methods of patriotic education of older adolescents in the process of sport and game activities]. Obrii, 2 (37), 48-51.
11. Tymchyk, M. (2014). Yednist shkoly ta simi u viiskovo-patriotychnomu vykhovanni starshykh pidlitkiv u protsesi zaniat khortynhom [The unity of school and family in military and patriotic education of older adolescents in the process of horting training]. In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Vol 18 (2) (pp. 313-321). Kirovohrad: Imeks-LTD.

Тихонькова Ірина Сергіївна, аспірантка лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Тихонькова Ірина Сергеевна, аспирантка лаборатории физического развития и здорового образа жизни Института проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины

Iryna Tykhonkova, Research Student at the Laboratory of Physical Development and Healthy Lifestyle of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

УДК 37.013.159.955

Н. В. Харченко, м. Київ

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ У ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ СКАУТСЬКОГО НАПРЯМУ: МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ЩОДО ФОРМ ТА МЕТОДІВ РОБОТИ

У статті розглянуто скаутинг та виховний потенціал скаутського руху як одного з найпоширеніших та найдієвіших у світі; розкрито феномен критичного мислення, особливості його розвитку у виховній практиці скаутських організацій та об'єднань; подано методичний коментар щодо форм та методів роботи для розвитку у підлітків критичного мислення в діяльності громадських об'єднань скаутського напрямку; обґрунтовано вибір визначених форм та методів, розкрито їх сутність та зміст.

Ключові слова: критичне мислення, громадські дитячі об'єднання, скаутинг, форми і методи роботи, підлітки.